

Željko Tomičić

UDK 94(497.5)“04/14”

Izvorni znanstveni članak

Rukopis prihvaćen za tisak 22. svibnja 2013.

CASTRA... SUPER FLUMEN ALBIDUM DANUBIUM

O položaju avarske utvrde na Dunavu iz Lorschkih godišnjaka

Autor poseže za pojedinačnim slučajnim nalazom pojasnog jezičca s florealnim ukrasom otkrivenim na višeslojnom arheološkom nalazištu u Sotinu (ant. *Cornacum*) i pokušava ga smjestiti u mogući kulturno-povijesni okvir. Na temelju povijesnih podataka iz franačkih anala u tekstu se, nadalje, nastoji prepoznati i važan detalj iz razdoblja franačko-avarskog ratovanja u međuriječju Drave, Dunava i Save potkraj 8. stoljeća. Navođenje ranosrednjovjekovnog vojničkog logora ponad bjeličastog Dunava iz Lorschkih anala autor pokušava dovesti u svezu s optimalnim strateškim položajem antičkog kaste-luma *Cuccium*, tj. današnjeg Iloka, i njegovim riječnim prijelazima u Potisje, u kojem je bilo središte Avarskog Kaganata.

Ključne riječi: hrvatski rani srednji vijek; Franci; Avari; pojasni jezičac; Sotin; Ilok; Dunav; patrijarhija u Akvileji; Paulin II.; Karlo Veliki; Pipin; irska misija; Salzburg.

1. UVOD

Novija arheološka te posebice povijesna istraživanja, kako naših tako i inozemnih stručnjaka, bacila su tračak svjetlosti na izrazito zanimljivu epizodu važnog europskog razdoblja koje je obilježeno markantnom pojavom Karla Velikog (768. – 814.). Riječ je o ratovanju Franaka s Avarskim Kaganatom potkraj 8. i početkom 9. stoljeća. Razumljivo je da je prostor Srednjega Podunavlja, u kojem se postupno od 6. stoljeća u Potisju oblikovala jezgra nomadske države – Avarskoga Kaganata, s pripadajućim južnim obodnim međuriječjem Drave, Dunava i Save te Potisjem, bio neposredna scena sudbonosnog ratnog sukoba onodobnih europskih sila. Dakako, na tom velikom ratištu materijalni tragovi, tj. arheološki nalazi i dragocjeni povijesni izvori – franački anali, pružaju samo fragmentaran uvid u osebujno nasljeđe južne Panonije kao važnoga kontinentalnog dijela Središnje Europe tijekom ranoga srednjeg vijeka.

Nedavno objavljeni vrlo zanimljivi radovi vrsnog mađarskog stručnjaka za arheologiju srednjovjekovnog razdoblja dr. Béle Miklósa Szőkea, posvećeni

crkvenom ustroju u Panoniji tijekom karolinškog razdoblja¹, odnosno Dunavu i posljednjim danima Avarskog Kaganata², te neki otprije poznati, kao i izolirani arheološki nalazi otkriveni u novije doba u podravskom i podunavskom dijelu Hrvatske tvore polaznu osnovu za naša promišljanja.

U fokusu našeg zanimanja, tj. teksta, jest pokušaj razmišljanja o mogućoj ubicaciji kastruma koji navodi prvorazredan povijesni izvor *Annales Laureshamenses* (AL) iz kojih smo izvadak svjesno stavili u naslov ovog uratka. Naime, uz uvažavanje povijesnih i tvarnih, tj. arheoloških, vrela te posebice prepoznavanjem prirodnih mikrotopografskih danosti, možda možemo ponuditi određene prijedloge rješenja problema položaja anonimnog kastruma koji je u analima iz kraljevskog samostana u Lorschu slikovito ocrtan i za koji je navedeno da je smješten *ponad bjeličaste rijeke Dunava*. Lorschki anali (AL) sadrže neke podatke koji se ne pojavljuju u bilo kojim drugim franačkim analima ili kronikama.³ Podjednako su posredno važni za naše prostore i podatci iz *Annales Regni Francorum* (RFA), koji obuhvaćaju, uz ostale, i posebice važno razdoblje od 788. do Aachenskoga mira, zaključenog 812. godine između Franačkog i Bizantskog Carstva.

Valja pokušati u sažetom obliku uzeti u obzir podatke iz navedenih franačkih anala, usporediti ih s relevantnim sinkronim povijesnim činjenicama i, potom, s arheološkim fundusom koji možemo smjestiti u vremenski raspon od posljednjih desetljeća 8. do prvih desetljeća 9. stoljeća. Pritom ćemo se u radu sažeto osvrnuti samo na neke karolinškodobne arheološke nalaze iz Varaždina, okolice Preloga i Koprivnice te Đurđevca, a na svršetku i na novootkriveni slučajni nalaz iz Sotina na Dunavu.

S motrišta povijesti ponajprije je bitna 788. godina, kada je franačka vojska preuzela od Bizanta vlast u dotadašnjoj langobardskoj Istri i pripojila je franačkom Italskom Kraljevstvu te u njoj uspostavila dobre odnose s crkvom, ubrzano uvela i franačke društvene odnose koji su imali određene elemente feudalnih. Uz tu činjenicu valja napomenuti da je iste godine, prema ARF, a. 788.,⁴ nakon

¹ Szöke, Béla Miklós, 2009. Karolingische Kuirchenorganisation in Pannonien, Glaube, Kult und Herrschaft, Phänomene des Religiösen, *Römisch-germanische Kommission, Frankfurt a. M. Eurasien Abteilung, Berlin des Deutschen archäologischen Instituts, Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte* Band 12, Bonn, 2009., 395-416.

² Szöke, Béla Miklós, 2011. Die Donau und die letzten Tage Des Awarischen Khaganats, u: *Ten thousand Years along the middle Danube, Varia archaeologica hungarica*, XXVI, Redigit Csanád Bálint, Budapest, 2011., 265-294.

³ Anali iz Lorsch (Lorschki godišnjaci) – *Annales Laureshamenses* (AL), nakon kraćeg uvoda, sadržajem pokrivaju vremenski raspon od 703. do 803. godine. Collins, Roger, 2005. Charlemagne's imperial coronation and the Annals of Lorsch, *Charlemagne Empire and Society* (ed.: Joanna STORY), 2005., 52-70 s pripadajućom literaturom. O AL vidi posebno na str. 55. i d.

⁴ ARF, a. 788. *Post haec omnia domnus rex Carolus per semet ipsum ad Reganesburg pervenit et ibi*

svrgavanja bavarskog vojvode Tassila III. ujedno definirana i sjeverozapadna povijesna granica promatranog prostora uključanjem bavarske marke (*marca Baioariorum*) te je, podno Alpa, podvrgnuta Franačkom Kraljevstvu Karla Velikog i slavenska gentilna kneževina Karantanija.

Na području nekadašnje Transdanubije, dakle sjeverno od toka rijeke Drave te u međuriječju Dunava i Tise (Potisju), bila je jezgra onodobnog Avarskog Kaganata koji je predstavljao latentnu opasnost Franačkoj u njezinu stalnom širenju i jačanju. Od Alpa na zapadu do Dunava na istoku u međuriječju Drave i Save bio je prostor naseljen pretežno Slavenima, ali i Avarima te drugim etničkim skupinama, koji je prije tvorio pretpolje ili neku vrstu tampon-pojasa Avarskoga Kaganata prema zapadu. Koncentracija pokretnih nalaza iz doba Drugog Avarskog Kaganata na promatranom području registrirana je posebice uz desnu obalu Dunava. Postupnim vidljivim opadanjem moći Avara taj je prostor, koji je od antičkog doba, riječnim dolinama Drave i Save, bio prirodnim mostom između istočnog i zapadnog dijela velikog europskog imperija, dobio posebnu važnost. Na tu činjenicu, tj. na zanimanje i na važnost promatranog prostora, upućuju navodi iz franačkih pisanih vrela, posebice iz već spominjanih *Annales Laureshamnenses* (AL) i *Annales Regni Francorum* (ARF). Opadanjem avarske moći, potencirane i unutarnjim sukobima u samom vrhu Kaganata, popustila je i ovisnost Slavena u južnoj Panoniji, a njihov je kontakt s Franačkim Kraljevstvom postupno jačao. Prirodne danosti, tj. prometne prednosti što su ih pružale kako trase kopnenih prometnica koje su još u antici povezivale uzduž Drave i Save udaljene dijelove Rimskoga Carstva tako i plovnost tih rijeka, poradi mogućnosti prijevoza opreme tijekom ratovanja, prepoznali su i Franci. Poznata je činjenica koja se navodi u ARF za 791. godinu o postojanju plovila koja su sredinom Dunava prevozila logističku potporu dvjema vojskama na desnoj i lijevoj obali rijeke prigodom napredovanja Karla Velikog iz Regensburga tijekom ambiciozno osmišljenog pohoda protiv Avara.⁵

Godine 791. Furlanija i Istra bile su osnovica napada protiv Avara, a te je godine slavenski, vjerojatno, donjopanonski knez Vojnomir pristao uz Franke.⁶

Realna slabost Avarskoga Kaganata postala je posebice razvidna nakon što je furlanskom vojvodi Eriku i/ili Slavenu Vojnomiru (Wonomyr) godine 795.

fines vel marcas Baioariorum disposuit, quomodo salvus Domino protegente contra iamdictos Avaros esse potuissent. Inde vero reversus celebravit natalem Domini in Aquis palatio, pascha similiter.

⁵ ARF, a. 791. Avari enim cum vidissent utrasque ripas exercitum continentes et *navigia per medum fluvium venientes*, a Domino eis terror pervenit: dereliquerunt eorum loca munita, quae supra nominata sunt, firmitatesque eorum vel machinationes dimiserunt fuga lapsi; Christo perducente populo suo utrosque exercitus sine laesione introduxit.

⁶ Kekez, Hrvoje, 2012. Od Aachenskog mira 1200 godina. *VP Magazin za vojnu povijest*, broj 10, siječanj 2012., Zagreb, 72-75.

uspjelo zaplijeniti blago avarskoga kagana u Potisju.⁷ Prema ARF, a. 795., ta se slabost Avara razabire i iz niže navedenih redaka.⁸ Naime, Karlo Veliki, vješto iskoristivši pobunu u Avarskom Kaganatu, poslao je na Avare furlanskog markgrofa Erika, koji je zapovjedno mjesto prepustio donjopanonskom knezu Vojnomiru.⁹ Knez Vojnomir provalio je duboko u avarsku zemlju sve do čuvenih „hringova“, tj. avarskih vojnih logora, između Dunava i Tise, gdje je prikupio mnoštvo ratnoga plijena.¹⁰

U ljeto 796. poslao je Karlo Veliki sina Pipina iz Italije s jednom vojskom u Pannoniju, a istodobno je naredio da se bajuvarske i alamanske postrojbe pridruže vojsci Pipina „...in finibus Avarorum“.¹¹ Dvije su se vojske sastale negdje na istoku međuriječja Drave i Save i potom su, prema mišljenju B. M. Szőkea, napredovale do Dunava. Nastupanje Pipinovih vojnih kontingenata prema zapadu međuriječja moglo je krenuti iz Furlanije prema okolici Ptuja (ant. *Poetovio*), koji je od rimskoga doba bio povezan s dolinom rijeke Po, odnosno s Italiskim vratima, ali i podravskom magistralom s Mursom (Osijek). Potom su se vojske kretale, vrlo vjerojatno, djelomično niz desnu obalu rijeke Drave, tj. okolicom današnjeg Varaždina, a potom možda pokraj Siska (ant. *Siscia*) prema istoku međuriječja kroz Posavinu starom rimskodobnom prometnicom,¹² tj. do desne obale Dunava. Tu nam trasu vojnih pokreta u podravskome dijelu obilježavaju arheološki nalazi. Iz Varaždina postoji unikatni arheološki nalaz karolinškog damasciranog koplja s krilcima, koje se može datirati svakako oko 800. godine ili u početak 9. stoljeća.¹³ Karolinškodobni nalazi u susjednom Međimurju iz okolice Preloga jasno

⁷ Szőke, 2009., 395.

⁸ ARF, a. 795. Ibi etiam venerant missi tudun, qui in gente et regno Avarorum magnam potestatem habebat; qui dixerunt, quod idem tudun cum terra et populo suo se regi dedere vellet et eius ordinatione christianam fidem suscipere vellet.

⁹ ARF, a. 796. Sed et Heiricus dux Foroiulensis missis hominibus suis cum Wonomyro Sclavo in Pannonias hringum gentis Avarorum longis retro temporibus quietum, civili bello fatigatis inter se principibus, spoliavit, - chagan sive iuguro intestina clade addictis et a suis occisis - thesaurum priscorum regum multa seculorum prolixitate collectum domno regi Carolo ad Aquis palatium misit.

¹⁰ Kekez, 2012., 73.

¹¹ Usp. Szőke, 2009., 395, bilj. 1; (*Ann. Laureshamenses*) AL, a.796 (MGH SS I 37); Ann. qui dicuntur Einhardi, a. 796. (MMFH 1, 39).

¹² Usp. Szőke, 2011., 265-294; O kretanju franačke vojske prema Dunavu dolinom rijeke Save vidi na str. 282, bilj. 129; Pohl, Walter, 1988., 319. *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa*, 567-822 n. Chr, München. Taj pravac bio je zaštićeniji u odnosu na podravski, a ujedno se rijekom Savom mogla osigurati nužna logistika. Ipak, podravska komunikacija, premda izloženija avarskim iznenađenjima, bila je pogodnija, jer je rijeka Drava bila plovna, a usporedno je stara cesta Poeteovio (Ptuj)-Mursa (Osijek) u nastavku niz Dunav bila žila kucavica još od antike. Dvije odvojene vojske u konačnici su se ipak sastale na granici Avara, tj. na rijeci Dunavu.

¹³ Tomičić, Željko, 2007. Archäologische Zeugnisse der Karolingen in den von Kroaten besiedelten Gebieten, *Hortus Artium Medievalium*, 3, Zagreb, 61-72; Tomičić, Željko. Der Süden Pannoniens in der Karolingerzeit, *Antaeus*, 31-32 (2010), Budapest, 93-112; Tomičić, Željko. Karolinško koplje iz Varaždi-

sugeriraju intenzivne sukobe Franaka i Avara na svršetku 8. stoljeća i najkasnije početkom 9. stoljeća u blizini važnoga riječnog prijelaza na Dravi. To dokazuje damascirani dvosječni franački mač, tzv. posebnog tipa, s drvenim rukohvatom balčaka i jedinstveni nalaz stremena tordirane ušice s položaja Prelog-*Diven*, odnosno inventar iz razorenoga karolinškodobnog groblja s položaja šljunčare u Cirkovljanu kraj Preloga u kojem prevladavaju nalazi keramike, oružja i jahaće opreme.¹⁴ Daljnji slučajni ranokarolinški nalazi potječu iz šljunčare *Jegeniš* kraj Koprivnice uz desnu obalu rijeke Drave. Riječ je o dva franačka damascirana koplja s krilcima koja se datiraju na svršetak 8. stoljeća.¹⁵ Naš pregled ranih karolinških nalaza u zapadnom dijelu međuriječja Drave i Save zaključujemo dragocjenim nalazom iz grobne cjeline ratnika odličnika iz sela Medvedička u Podravini.¹⁶ Grobni inventar iz Medvedičke tvori dvosječni mač, bojna sjekira, nožić, kao i jezičac pojasne garniture s insularnim životinjskim ukrasom u *stilu Tassilova kaleža* (slika 1).¹⁷ Svi navedeni nalazi oblikuju horizont ranokarolinških nalaza koji u visokom postotku potkrepljuje povijesne događaje 795. i 796. godine.

Pipinov vojni pohod

Cilj Pipinova vojnog pohoda 796. godine bio je nakon spajanja velike franačke vojske „...in finibus Avarorum“, tj. na desnoj obali Dunava konačno prisiljavanje avarskoga kagana da se kao vazal pokori Karlu Velikom. Nakon tog odlučujućeg pohoda, kojem je očito prethodilo osvajanje važne utvrde iznad Dunava, Avarski se Kaganat *de facto* raspao i nestao s političke scene onodobne Europe.¹⁸ U osvojenoj kaganovoj rezidenciji u Potisju, do koje se moglo relativno lako doći, posebice s južne strane, prelaženjem Dunava na nekom pogodnom riječnom prijelazu, zatečeno je golemo bogatstvo.¹⁹ U ARF-u za 796. godinu na-

na – prinos poznavanju najranije prošlosti grada. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 24 (2013). U tisku.

¹⁴ Tomičić, Željko, 1985. Prilog istraživanju karolinškog oružja u Međimurju i varaždinskoj regiji, *Starohrvatska prosvjeta*, 3. s., 14 (1984), Split, 209-230.

¹⁵ Sekelj-Ivančan, Tajana, 2004. Ranokarolinško koplje s krilcima iz šljunčare Jegeniš kod Koprivnice, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 21, Zagreb, 2004., 109-128; Sekelj-Ivančan, Tajana, 2007. Još jedan nalaz ranokarolinškog koplja s krilcima iz šljunčare Jegeniš kraj Koprivnice, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 24, Zagreb, 2007., 419-427.

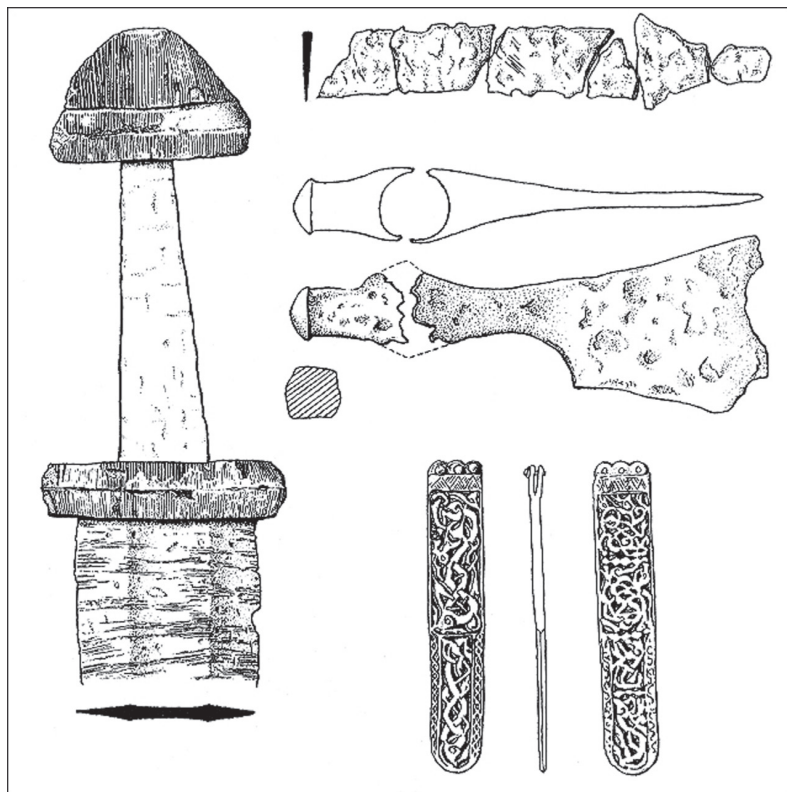
¹⁶ Vinski, Zdenko, 1977./78. Novi ranokarolinški nalazi u Jugoslaviji, *VAMZ*, ser. 3, 10-11, 143-208 (Medvedička: 166, tab. X, 1, 2, tab. XI).

¹⁷ Tomičić, Željko, 2000. Arheološka slika ranog srednjeg vijeka na prostoru međuriječja Drave, Dunava i Save, u: *Hrvati i Karolinzi* Rasprave, 153, sl. 10.; Simoni, Katica, 2000. Medvedička kraj Đurdevca, u: *Hrvati i Karolinzi* Katalog, 92-93, kat. br. II. 15.

¹⁸ Kekez, 2012., 73.

¹⁹ Story, Joanna, 2005. Charlemagne and the Anglo-Saxons, u: *Charlemagne Empire AND Society*, ur. Joanna Story: 195-210. (vidi posebno str. 200).

vode se podaci o pokoravanju Avara.²⁰ Isti izvor opisuje neke bitne detalje o Pipinovu boravku u kaganovu središtu u Potisju, odnosno njegovu dolasku Karlu Velikom u Aachen.²¹

Slika 1

U utvrđenom središtu *hringu* čuvalo se nagomilano kraljevsko blago koje je, nakon njegova osvajanja, konvojima punih kola pokretnih bogatstava (većinom zlata i srebra) dovezeno Karlu Velikom u Franačku, točnije u Aachen, i bilo

²⁰ ARF, a. 796. In eodem anno tudun secundum pollicitationem suam cum magna parte Avarorum ad regem venit, se cum populo suo et patria regi dedit; ipse et populus baptizatus est, et honorifice muneribus donati redierunt.

²¹ ARF, a. 796. Rex collectis exercitibus suis Saxoniam ingressus est, filium suum Pippinum regem Italiae in Pannonias cum exercitu misso. Cuius legationes ad eum in eadem Saxonia venerunt, una, quae dixit occurrisset ei kagan cum ceteris optimatibus, quem sibi Avars post interfectionem priorum constituerunt; altera, quae dixit Pippino cum exercitu suo in hringo sedere. Et dominus rex peragrata Saxonia cum integro exercitu suo in Gallias se recepit et in Aquis palatio filium suum Pippinum e Pannonia redeuntem et partem thesauri, quae remanserat, adducentem laetus aspexit.

podijeljeno kao znak darežljivosti franačkoga kralja crkvama, vojnim sljedbenicima i susjednim vladarima.²² Karlo Veliki darovao je papu Lava III., a preostalo je podijelio njegovim vodećim ljudima (*optimates*), kako crkvenim tako i laičkim, a potom i njegovim vjernim ljudima (*fideles*).²³ U Lorschkim se godišnjacima (AL) to potvrđuje te se navodi da je „...zahvaljujući svemoćnom kralju, podijelio blago među crkvama i biskupima, opatima i grofovima, a nagradio je sve svoje *fideles* na čudesan način“. ²⁴ Neki od *fideles* bili su i u anglosaksonskoj Engleskoj (primjerice Offa, kralj Mercije, i Æthelred, kralj Northumbrije). I takmošnje engleske biskupije dobile su poklone od Karla Velikog.²⁵

Nakon važnog prikaza uspješnih vojničkih pohoda na Avarski Kaganat 795. i 796. godine te raspada moćne dvostoljetne države u Srednjem Podunavlju, osvrćemo se na daljnje važne podatke koje su nam podarili Lorschki godišnjaci, a koji nas postupno približavaju našem cilju da proniknemo u njihovu „poruku“.

Koncil na Dunavu

U ljeto 796. sakupili su se biskupi koji su *marširali* s Pipinom na *Conventus episcoporum ad ripas Danubii*²⁶ pod protokolarnim vodstvom Paulina II., patrijarha Akvileje. O mjestu koncila u *Dictatusu*²⁷ se navodi da se održao u *Castra ... super flumen albidum Danubium*²⁸, i to ondje gdje je Pipin već prije primio zakletvu vjernosti kagana i odakle se nakon pljačkanja i uništenja *hringa* vratio²⁹. Kako se Pipinov logor vrlo vjerojatno nalazio neposredno na Dunavu, to znači da se on-

²² Story, 2005., 200; Timothy Reuter, 2005. Charlemagne and the world beyond the Rhine, u: *Charlemagne Empire and Society*, ur. Joanna Story, 184, b. 8; Walter Pohl, 2001. The *regia* and the *hring* – barbariana places of power, u: de Jong and Theuws, eds. 439-466; Ch. R. Bowlus, 1995. *Franks, Moravians, and Magyars. The Struggle for Middle Danube*, Philadelphia, 788-907.

²³ Story, 2005., 200, b. 25; RFA, a. 796; RFA (Rev), a. 796; prijevod P. D. King 1987, *Charlemagne: Translated Sources*, Kendal, 89-90, 127.

²⁴ AL, a. 795; prijevod King, 1987., 141-142; Collins, Roger 2005. Charlemagne's imperial coronation and the Annals of Lorsch, 52-70. u: *Charlemagne Empire AND Society*, ur.: Joanna Story.

²⁵ Story, 2005., 201.

²⁶ Usp. Szőke 2009, 396, bilj. 5. MGH Concilia II, Bd. I, 172 – 176 No. 20; MMFH 4, 18 – 20. O izvoru i pitanju koncila detaljnije: Rajko Bratož, 1993. *Aquileia und der Alpen – Adria – Raum (von der Mitte des 6. Jahrhunderts bis 811)*, u: Hödl – Grabmayer, 1993. 176 – 178.

²⁷ Usp. Szőke, 2009., 396, bilj. 5. O kodeksu u kojem se donosi *Dictatus Paulini patriarchae*: Veszprémy, L. 2004. Mint békák a mocsárban. Püspökök gyűlése a Duna mellett 796-ba. *Aetas* 19, 2, 54-57.

²⁸ Usp. Szőke, 2009., 396, bilj. 7. *Rhythmus de Pippini regis victoria Avarica* c. 5: MGH Poetae latini aevi Carolini I, 116 (= Carmen de Pippini regis...: MMFH 2, 14).

²⁹ *Dictatus Paulini patriarchae*. u: Szádeczky-Kardoss, 1998., 291. Reimitz, 2000., 151 smješta franački vojni logor sjeverno od Drave u okolicu Mohácsa (Reimitz, H. 2000. Grenzen und Grenzüberschreitungen im karolingischen Mitteleuropa. U: W. Pohl/H. Reimitz (Ed.), Grenzen und Differenz im frühen Mittelalter. Forsch. Gesch. Frühmittelalter 1 = Österr. Akad. wiss., Denkschr. 287, Wien, 2000., 105-166.). Teško je povjerovati da je Pipinov logor bio u oklici Mohača, jer je položaj izvan zone neposrednog područja i svakako nepovoljan u odnosu na kaganovo središte u Potisju.

dje održao i spomenuti koncil na kojem se utvrđuju pravila pokrštavanja Avara i Slavena.

Gdje se mogao nalaziti položaj „*Castra ... super flumen albidum Danubium*“? Na to složeno pitanje teško je pouzdano odgovoriti, pa ćemo zato svoju pretpostavku temeljiti ponajprije na topografskim podacima koji se odnose na desnu obalu Dunava i na dedukciji. Naime, na toj se obali, po našem uvjerenju, mogao nalaziti optimalan položaj za prihvata velikog vojničkog kontingenta Pipinove vojske sastavljenog od Franaka iz Furlanije, Bavaraca, Alamana, ali i karantan-skih te panonskih Slavena. Iz povijesnog vrela saznajemo da je utvrda (*castrum*) bila smještena iznad *bjelice* rijeke Dunava. Dakle, svakako na povišenom dominantnom položaju iznad riječnog toka.

Odavna je poznato da su se na desnoj, povišenoj lesnoj obali velike europske rijeke – Dunava tijekom tisućljeća oblikovali pogodni položaji s uzastopnim slojevima u kojima je marom i zanimanjem arheologa otkrivena, prepoznata i dokazana kulturna povijest važnog dijela Srednjeg Podunavlja (npr. Višegrad, Budim). To bogatstvo arheološke baštine prapovijesnog, antičkog, srednjovjekovnog i novovjekovnog nasljeđa Europe na posebno znakovit način prepoznato je u hrvatskom dijelu Podunavlja od Baranje na sjeveru do Srijema na jugoistoku. U dubini vremena uz desnu dunavsku obalu oblikovale su se jezgre života dugoga trajanja koje su, poput kakvih tjeleća³⁰, prepoznate, primjerice na Batini, u Erdutu, na Daljskoj planini, u Vukovaru, Sotinu, Šarengradu i izuzetno zamjetno na velikoj lesnoj zaravni Iloka pedesetak metara ponad Dunava te nizvodno, također na njenoj desnoj obali. Kao što je već prije naglašeno, unutar kulturne kronostratigrafije lesnih povišenih položaja uz Dunav registrirani su i ranosrednjovjekovni kulturni horizonti, posebice kao materijalni dokazi avarske dominacije u Karpatskoj kotlini. Brojni pojedinačni nalazi pojasnih jezičaca, ukrašeni u stilu Drugoga Avarskoga Kaganata, koji se mogu pouzdano pripisati materijalnoj baštini Avara, posebice svršetku 8. stoljeća, pronađeni su u Vukovaru, *Gracu* kraj Borova, Dalju, Sotinu i Vučedolu (slika 2). Među nalazišta s brojnim primjercima avarskih nalaza iz razdoblja Drugoga Avarskoga Kaganata treba svakako uvrstiti Sotin (ant. *Cornacum*).³¹ Nalazi iz Sotina svrstavaju taj važni položaj iznad Dunava među najbitnija nalazišta Drugoga Avarskoga Kaganata na području Hrvatske.³²

³⁰ Tjele (arap. *tall* – zemljani brežuljak nastao nagomilavanjem otpadaka ili novom gradnjom uvijek na istom mjestu). Višeslojno arheološko nalazište.

³¹ Uglešić, Ante, 1994. Nalazi seobe naroda iz zbirke Mate Ilkića, *RFFZd* 33 (20) (1993-1994), *Zadar*:145-152; Ilkić, Mato, 2007. Nalazi seobe naroda i ranog srednjeg vijeka iz Sotina. *Pril. Inst. arheol. Zagrebu* 24 (2007), 277-288.

³² Uglešić, 1994., 152, b. 41. Autor je s pravom naslutio da je Sotin (ant. *Cornacum*) imao u ranom sred-

Slika 2

Među posebice znakovite najnovije arheološke nalaze, koji upotpunjuju bogatu predodžbu o ranosrednjovjekovnom Sotinu, a ujedno se izvrsno uklapaju i u našu temu, valja svrstati pojasni bakreni jezičac s floralnim ukrasima i rupom od željezne zakovice otkriven na položaju *Popino brdo* kraj lokalne župne crkve u središtu Sotina (slika 3).³³ Riječ je o karakterističnom jezičcu karolinške pojasne

njem vijeku vrlo važnu ulogu, posebice u razdoblju Drugog Avarskog Kaganata, i da se može uspoređivati s najvažnijim nalazištima iz toga razdoblja na području podunavskog limesa, kao što su npr. Dalj (*Teutoburgium*), Novi Banovci (*Burgenae*) itd.

³³ Bakreni pojasni jezičac iz Sotina otkriven je na položaju *Popino brdo*, tridesetak metara ispred za-

garniture koji nam je ustupljen na objavu ljubaznošću kolege doc. dr. sc. Mate Ilkića, te mu ovom prigodom najsrdačnije zahvaljujemo. Postojanje karolinškog jezičca na obali Dunava tvrdno dokazuje kontakte Franaka i Avara o kojima je bilo govora u ranijem dijelu uratka, a nalaz možemo pripisati rijetkoj skupini predmeta primjerenih zapadnom umjetničkoobrtnom stvaralaštvu, odnosno utjecaju (Akvileja, Salzburg?), nastalih tijekom prodora Franaka u jezgru Avarskoga Kaganata potkraj 8. stoljeća, točnije tijekom 796. godine. Vrlo srodan nalaz pojasnog jezičca primjerku iz Sotina nalazimo na italском tlu, tj. u Umbriji. Ondje je na nepoznatom nalazištu slučajno otkriven srebrni pojasni jezičac ukrašen srebrnim reljefom bujne vinove loze datiran u kasno 8./ rano 9. st.³⁴

Slika 3

padnog pročelja župne crkve Blažene Djevice Marije, dakle unutar perimetra antičkog kastela *Cornacum*. Jezičac je dužine 4 cm, a u gornjem dijelu širine 1,7 cm i težine 10,1 gr. Na prednjoj površini ukrašen je florealnim ukrasima vinove loze, pa ga se s dužnim oprezom može uvrstiti u krug tzv. otočkog umjetničkoobrtnog stvaralaštva karolinškoga kulturnog kruga i vjerojatno pripisati svršetku 8. stoljeća.

³⁴ Schulze-Dörrlamm, Mechtild, 2009. Gegossene Gürtel-und Riemenbeschläge mit karolingischem Pflanzendekor aus Andalusien, *Jahrbuch de Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 56. Jahrgang 2009, 743-784. O nalazu pojasnog jezičca iz Umbrije vidi: 774, Abb. 31, bilj. 128.

Položaj Sotina na važnoj kopnenoj prometnici uzduž nekadašnjega rimskog limesa na Dunavu i na starom križištu važnih cesta prema Sirmiju, ali i prema ostalim utvrdama uzduž desne dunavske obale, omeđen prirodnim usjecima koji su iz nekadašnjeg rimskog kasteluma uspostavljali vezu s Dunavom, svaka-ko je mogla biti jedno od dobrih odredišta dijelova pristigle objedinjene Pipino-ve vojske. Ipak, glavina franačke vojske morala je biti smještena na sigurnom i dominantnom povišenom te prostranijem položaju na desnoj obali Dunava. Prema našem uvjerenju, velika površina lesne zaravni, pedesetak metara ponad Dunava, a ponajprije neposredna blizina pogodnog riječnog prijelaza s njegove istočne strane te križište starih prometnih pravaca iz nekadašnjeg antičkog ka-stela Kukcija (ant. Cuccium), današnjeg Iloka, nameće se kao optimalan položaj na kojem je italjski kralj Pipin, sin Karla Velikog, mogao uspostaviti stožer i ne-posredno ugroziti avarskoga kagana u njegovu utvrđenom središtu – ringu, u Potisju. U svakom slučaju, jedan praktičan detalj mogao je biti prepreka preba-civanju velikih franačkih postrojbi s desne na lijevu obalu Dunava. Podno lesne zaravni iznad Dunava na kojoj je danas srednjovjekovna jezgra Iloka bio je s istočne strane prirodni prilaz rijeci, ali bez odgovarajućeg prijevoza, prirodna prepreka teško se mogla svladati. Ipak, iz Einhardovih anala saznajemo da je kralj Karlo Veliki do ujesen 793. godine ostao u Regensburgu, jer je nakon po-hoda na Avare 791. pripremao novi ratni pohod. U to je doba, još 792., dao tesati pontonski most koji se mogao rastaviti i nanovo sagraditi kako bi se u vojnom pohodu mogao koristiti na Dunavu.³⁵ Je li takav most bio u upotrebi i prigodom prebacivanja franačke vojske u međuriječje Dunava i Tise na lijevu obalu Dunava do kaganova sjedišta upravo podno lesne zaravni na kojoj je bio kastrum? Je li se preko tog mosta iz avarskog središta i njegove riznice prevozilo teško procje-njivo blago? Čini nam se da je to realno bilo moguće i da su se u sastavu vojnih postrojbi, još pri nastupanju prema Dunavu, na Savi, ali usporedno i na Dravi, upotrebljavale riječne lađe za prijevoz logistike. Uvažavajući prije spomenuti važni detalj u svezi s tzv. rastavljivim mostom, možda bi se pouzdanije moglo odgovoriti i na pitanje položaja utvrde iznad bjeličaste rijeke Dunava, tj. „*Castra ... super flumen albidum Danuvium*“ u kojoj je Pipin podigao svoj vojni logor i u kojem je pred njega došao novi kagan Avara, njegova supruga – katun, kao i tarkani i drugi odličnici te su mu se pokorili. Konačno, na tom je mjestu vjero-jatno održan i spomenuti koncil koji je vodio akvilejski patrijarh Paulin. Ideju o služenju riječnim prijelazom 796. godine kod današnjeg Iloka već smo iznijeli.³⁶

³⁵ Usp. Szöke, 2011., 281, bilj. 123. (*Ann. Qui dicuntur Einhardi*, a. 792 i ARF, a. 792 „...quo in Danubio ad id bellum uteretur“). Ta je gradnja segmentarnog mosta potvrđivala nakanu Karla Velikog da u novom ratnom pohodu prođe dublje u Avarski Kaganat.

³⁶ Tomićić, 2000., 151. Tu je pretpostavku u novije doba prihvatio i dio hrvatske historijografije (Grača-

U razdoblju od 796. do konačnog pokoravanja Avara u Prekodunavlju (803.) u južnom dijelu Panonije (*Pannonia inferior*), tj. u međuriječju Drave i Save, odnosno možda i do ušća Save u Dunav, oblikovala se vazalna slavenska kneževina. Donjopanonski knez vjerojatno je morao izraziti pokornost caru Karlu Velikom 803. u Regensburgu.³⁷ Uspostavljanje franačke vlasti potkraj 8. stoljeća bilo je ujedno i razdoblje obnavljanja temelja kršćanstva u južnoj Panoniji. Proces je otpočeo 796. godine održavanjem crkvenog sabora pod predsjedanjem akvilejskog patrijarha Paulina³⁸ i uz nazočnost salzburškog biskupa Arna³⁹ na prije spominjanom položaju uz Dunav. Bilo je svakako nužno da se spomenuti crkveni sabor održi na mjestu koje je pružalo sigurnost, a ujedno je bilo pogodno i za smještaj mnoštva ljudi. Naime, podjednako je važno naglasiti da je taj položaj trebao odgovarati ugledu italiskog kralja Pipina i njegove pratnje sastavljene od odličnika iz raznih dijelova brojne vojske, a ujedno je morao imati i stratešku prednost, tj. visoku zaravan ponad Dunava. Upravo su to usporedne prednosti koje je osiguravala prostrana lesna zaravan pedesetak metara od desne obale Dunava sa širokim poljem pregleda u Potisje.

Na crkvenom saboru bile su zacrtane temeljne smjernice pokrštavanja na prostoru srednjeg Podunavlja, a ujedno je, prema odredbama italiskoga kralja Pipina, koje je potvrdio Karlo Veliki 803., nadležnost akvilejskog patrijarha u južnoj Panoniji sezala sve do rijeke Drave.⁴⁰ Ukazom cara Karla Velikog od 14. lipnja 811. akvilejska je patrijaršija proširila utjecaj i djelovanje na području cijele južne Panonije.⁴¹ U isto doba Franci su nastojali pod svoju vlast staviti i duboko zaleđe istočne jadranske obale.⁴²

nin, Hrvoje, 2011., *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku (od konca 4. do konca 11. stoljeća)*, Plejada, 2011., 153, bilj. 52.).

³⁷ Gračanin, 2011., 154, bilj. 59.

³⁸ Nakon franačke pobjede 796., Slaveni u Panoniji i Hrvati u zaleđu istočnojadranske obale, dolaze u potpuno novo civilizacijsko okruženje. Iste godine (796.) na Karlov dvor dolazi Einhard (o. 770. – 840.), autor niza svetačkih pjesma, proslavljen biografijom Karla Velikog. Za vrijeme patrijarha Paulina II. (787. – 802.) sustavno se prema međuriječju kao i hrvatskoj kneževini u prostranom zaleđu bizantskih gradova na istočnoj obali Jadrana iz Akvileje širi kršćanstvo.

³⁹ Godine 785. na biskupskoj je stolici u Salzburgu Irca Fergala, poznatijeg pod imenom Virgila, naslijedio karolinški „Božji čovjek“ Arn. Poraz Avara 795./796. donio je Francima ne samo enormno veliko materijalno bogatstvo već i golem nov prostor misionarske djelatnosti među oskudno kristijaniziranim Karantancima i Avarima, između Dunava i Alpa. Slično stanje bilo je i s prostorom međuriječja Drave, Dunava i Save, dakle u južnoj Panoniji, tj. u *Pannoniji inferior*. Prigodom posjeta Rimu 798. godine Arn je postao metropolitanski nadbiskup čitavog prijašnjeg vojvodstva Bavorske i novostečene regije na istoku – premda je carskoj upravi prepušteno da desetljeće potom odredi južnu granicu njegova autoriteta u korist sjevernoitalske patrijaršije u Aquileji.

⁴⁰ Usp. Gračanin, 2011., 265. i bilj. 45.

⁴¹ Usp. Gračanin, 2011., 266. i bilj. 48.

⁴² Kekez, 2012., 73.

Na taj je način i čitav prostor od Alpa i Jadrana dosegao u doba franačke ekspanzije prema istoku istočnu granicu na Dunavu i rijeci Neretvi. U tom kontekstu i prodor Franaka prema kastrumu iznad bjeličaste rijeke Dunava svakako se pokazuje kao izuzetno važna epizoda europske povijesti.

Dakle, u našem tekstu koji obuhvaća prijelaz iz 8. u 9. stoljeće, zahvaljujući povijesnim vrelima, tj. franačkim analima, na zanimljiv je način razgrnuta tama nepoznatog u hrvatskom srednjovjekovlju.⁴³ Posebice u južnom panonskom prostoru međuriječja, u kojem se oblikuje jezgra ranosrednjovjekovne gentilne kneževine, usporedna onoj na istočnojadranskom pročelju Hrvatske.⁴⁴

⁴³ Raukar, Tomislav, 1997. *Hrvatsko srednjovjekovlje prostor, ljudi, ideje*. Školska knjiga, Zagreb, 1997., 24.

⁴⁴ Raukar, 1997., 24.

Popis izvora i literature

Popis izvora

MGH Monumenta Germaniae Historica (Berlin, München).

MMFH Magnae Moraviae Fontes Historici. (Opera Univ. Brunensis, fasc. Phil. – Brno, 1966. –1971.).

Annales Laureshamenses (AL) – Anali iz Lorsch (Lorschki godišnjaci). G.H. Pertz, ed. MGH SS I, Hannover (1829), 22-39.

Annales qui dicuntur Einhardi (RFA rev.) .

Annales regni Francorum (ARF).

Rhythmus de Pippini regis victoria Avarica c. 5:

MGH Poetae latini aevi Carolini I, 116 (= Carmen de Pippini regis...: MMFH 2, 14).

Literatura

Bowlus, Ch. R., 1995. *Franks, Moravians, and Magyars. The Struggle for Middle Danube*, Philadelphia, 788-907.

Bratož, Rajko, 1993. *Aquileia und der Alpen – Adria – Raum (von der Mitte des 6. Jahrhunderts bis 811)*, u: Hödl – Grabmayer, 1993. 176-178.

Collins, Roger, 2005. Charlemagne's imperial coronation and the Annals of Lorsch, 52-70. u: *Charlemagne Empire and Society*, ur.: Joanna Story.

Ilkić, Mato, 2007. Nalazi seobe naroda i ranog srednjeg vijeka iz Sotina. *Pril. Inst. arheol. Zagrebu* 24 (2007), 277-288.

King, P. D., 1987, *Charlemagne: Translated Sources*, Kendal, 89-90, 127.

Gračanin, Hrvoje, 2011. *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku (od konca 4. do konca 11. stoljeća)*, Plejada, 2011., 153, bilj. 52.).

Kekez, Hrvoje, 2012. Od Aachenskog mira 1200 godina. *VP Magazin za vojnu povijest*, broj 10, siječanj 2012., Zagreb, 72-75.

Pohl, Walter, 1988. *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa, 567-822 n. Chr*, München.

Pohl, Walter, 2001. The *regia* and the *hring* – barbariana places of power, u: de Jong and Theuws, eds. 439-466.

Raukar, Tomislav, 1997. *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*. Školska knjiga, Zagreb, 1997.

Reimitz, H. 2000. Grenzen und Grenzüberschreitungen im karolingischen Mitteleuropa, u: W. Pohl/H. Reimitz (Ed.), *Grenzen und Differenz im frühen Mittelalter. Forsch. Gesch. Frühmittelalter* 1 = Österr. Akad. Wiss., Denkschr. 287, Wien, 2000., 105-166.

Reuter, Timothy, 2005. Charlemagne and the world beyond the Rhine, u: *Charlemagne Empire and Society*, ur. Joanna Story, 184, b. 8.

- Sekelj-Ivančan, Tajana, 2004. Ranokarolinško koplje s krilcima iz šljunčare Jegeniš kod Koprivnice, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 21, Zagreb, 2004., 109-128.
- Sekelj-Ivančan, Tajana, 2007. Još jedan nalaz ranokarolinškog koplja s krilcima iz šljunčare Jegeniš kraj Koprivnice, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 24, Zagreb, 2007., 419-427.
- Simoni, Katica, 2000. Medvedička kraj Đurđevca, u: *Hrvati i Karolinzi Katalog*, 92-93, kat. br. II. 15.
- Story, Joanna, 2005. Charlemagne and the Anglo-Saxons, u: *Charlemagne Empire and Society*, ur. Joanna Story: 195-210.
- Szádeczky-Kardoss, S, 1998. Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig (Die Quellen der Awarengeschichte von 557 bis 806). *Magyar Őstörténeti Könyvtár* 12, Budapest, 1998.
- Szóke, Béla Miklós, 2009. Karolingische Kirchenorganisation in Pannonien, Glaube, Kult und Herrschaft, u: *Phänomene des Religiösen, Römisch-germanische Kommission, Frankfurt a. M. Eurasien Abteilung, Berlin des Deutschen Archäologischen Instituts, Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte* Band 12, Bonn, 2009., 395-416.
- Szóke, Béla Miklós, 2011. Die Donau und die letzten Tage des awarischen Khaganats, u: *Ten Thousand Years along the middle Danube, Varia archaeologica hungarica*, XXVI, Redigit Csanád Bálint, Budapest, 2011., 265-294.
- Tomičić, Željko, 1985. Prilog istraživanju karolinškog oružja u Međimurju i varaždinskoj regiji, *Starohrvatska prosvjeta*, 3. s., 14 (1984), Split, 209-230.
- Tomičić, Željko, 2000. Arheološka slika ranog srednjeg vijeka na prostoru međuriječja Drave, Dunava i Save, u: *Hrvati i Karolinzi, Rasprave*, 153, sl. 10.
- Tomičić, Željko, 2007. Archäologische Zeugnisse der Karolingen in den von Kroaten besiedelten Gebieten, *Hortus Artium Medievalium*, 3, Zagreb, 61-72.
- Tomičić, Željko, 2010. Der Süden Pannoniens in der Karolingerzeit, *Antaeus*, 31-32 (2010), Budapest, 93-112.
- Tomičić, Željko, 2013. Karolinško koplje iz Varaždina – prinos poznavanju najranije prošlosti grada. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 24 (2013). U tisku.
- Uglešić, Ante, 1994. Nalazi seobe naroda iz zbirke Mate Ilkića, *RFFZd* 33 (20) (1993-1994), Zadar:145-152.
- Veszprémy, L. 2004. Mint békák a mocsárban. Püspökök gyűlése a Duna mellett 796-ba. *Aetas* 19, 2, 54-57.
- Vinski, Zdenko 1977/78. Novi ranokarolinški nalazi u Jugoslaviji, *VAMZ*, ser. 3,10-11, 143-208 (Medvedička: 166, Tab. X,1,2, Tab. XI).

Castra ... super flumen albidum Danubium **On the Position of the Fortress on Danube from the *Annales Laureshamenses***

Summary

Croatian experts, as well as those abroad, has shed some light on an extraordinarily interesting episode in an important European period during the reign of Charlemagne (768–814). This was the war of the Franks against the Avar Khaganate near the end of the 8th and at the beginning of the 9th century.

Of course, archaeological finds unearthed at this large battlefield, as well as the valuable historical source of the Frankish Annals, provide only a fragmentary picture of the unique southern heritage of Pannonia as an important continental part of Central Europe in the course of the Early Middle Ages.

Interesting recently published papers by Béla Miklós Szöke, the prominent Hungarian expert on mediaeval archaeology, one dedicated to church organisation in Pannonia in the Carolingian period and another to the Danube region and the last days of the Avar Khaganate, along with some earlier-known finds and isolated archaeological artefacts recently unearthed in the present-day Podravina and Podunavlje regions of Croatia, represent the basis for our reflections.

The paper focuses on the possible location of the *castrum* mentioned in a first-rate historical source: the *Annales Laureshamenses* (AL) quoted in the title of this paper. Given the historical and archaeological resources, and particularly identifying the natural micro-topographical circumstances, we might be able to propose certain possible locations of the anonymous *castrum*, poetically described in the Annals from the royal monastery in Lorsch as being situated “above the whitish River Danube”. The Annals of Lorsch contain certain data that do not occur in any other Frankish annals or chronicles. Similarly, the data from the *Annales Regni Francorum* (RFA) are also indirectly important for our region. These cover the particularly important period from 788 until the Treaty of Aachen, concluded in 812 between the Frankish and Byzantine Empires.

The nucleus of the Avar Khaganate lay in what was then Transdanubia, north of the River Drava and in the Danube and Tisza interfluvium (Tisza River Basin). This represented a latent danger to the Frankish Empire and its further spreading and strengthening. The area from the Alps in the west to the Danube and the Drava and Sava interfluvium in the east was populated predominantly by the Slavs, but also by the Avars and other ethnic groups, who had earlier created a sort of buffer zone between the Avar Khaganate and the west. A concentration of moveable finds from the period of the Late Avar Khaganate in the investigated area has been recorded along the right bank of the Danube in particular. As the Avar power gradually visibly weakened, the area along the Drava and Sava valleys, which since the Classical Antiquity period had represented a natural bridge between the eastern and the western parts of the great European empire, gained a particular importance. This is also suggested by the written Frankish sources, particularly the aforementioned *Annales Laureshamenses* (AL) and *Annales Regni Francorum* (ARF). The weakening of the Avar power, facilitated by a conflict among the

Khaganate's leadership, weakened also the dependence of the Slavs in Southern Pannonia, while their contacts with the Frankish Kingdom were gradually strengthened. This beneficial location, particularly in terms of transport, offered land routes along the Drava and Sava rivers, and had connected the remote parts of the Roman Empire as far back as to the Classical Antiquity period. On top of this, the said rivers were navigable, enabling the transport of equipment during wars. The Franks identified all this.

In the summer of 796, Charlemagne sent his son Pepin from Italy to Pannonia with an army. At the same time, he ordered the Bavarian and Alemannian troops to join Pepin's army *in finibus Avarorum*. The two armies met somewhere in the eastern Drava and Sava interfluvium and then, according to B. M. Szöke, continued to the Danube. The objective of Pepin's military expedition of AD 796 was, upon summoning the grand Frankish army *in finibus Avarorum* on the right bank of the Danube, to eventually force the Avar Khaganate to become Charlemagne's vassal. After this decisive expedition, the Avar Khaganate *de facto* fell apart and diminished on the political scene of Europe of the time. In the occupied Khagan's residence in the Tisza River Basin, which could have been reached relatively easily, particularly from the south after crossing the Danube at a suitable place, enormous wealth was encountered.

In the summer of 796, the bishops *marching* with Pepin to the *Conventus episcoporum ad ripas Danubii* gathered under the formal leadership of Paulinus II, the Patriarch of Aquileia. The *Dictatus* says of the Council's venue that it was held in *Castra ... super flumen albidum Danubium*, and thus at the same place where the Khagan had already sworn his oath of allegiance to Pepin, and from where Pepin returned after having looted and destroyed the *hring*. As it is highly probable that Pepin's camp was situated directly on the Danube, this means that the mentioned Council, at which the rules of the Christianisation of the Avars and the Slavs were defined, took place there as well.

Where could the site *Castra ... super flumen albidum Danubium* have been? This complex question can hardly be answered with certainty. Therefore, our assumption will primarily be based on the topographic data linked with the right bank of the Danube, and derived by deduction. Namely, the right bank of the Danube could, in our view, have been an optimal location for hosting the large military contingent of Pepin's army, composed of the Friulian Franks, Bavarians, Alemannians, but also Carantanian and Pannonian Slavs. Historical sources suggest that the fort (*castrum*) was placed above the "whitish River Danube". Thus, it was certainly on an elevated dominant position above the river.

However, the majority of the Frankish army had to be situated in a safe, dominating, elevated and spacious location on the right bank of the Danube. In our opinion, the large surface of the loess plateau, fifty metres above the Danube and in the indirect vicinity of a suitable river crossing from its eastern side, and the juncture of ancient transport routes from the former classical antique *castellum Cuccium*, the present-day Ilok, stands out as an optimal location at which the Italic King Pepin, the son of Charlemagne, could have established his staff and directly threatened the Avar Khagan in his fortified centre: the *hring* in the Tisza River Basin.

The establishment of the Frankish rule near the end of the 8th century was at the same time a period of restoring the foundations of Christianity in southern Pannonia. The process began in AD 796 with the Church Synod led by the Aquilean Patriarch Paulinus in the presence of Bishop Arno of Salzburg at the location on the Danube mentioned earlier. It was certainly necessary for the Synod to be held at a place that provided safety, and which was at the same time capable of accommodating a large number of people. These were precisely the advantages offered by the vast loess plateau fifty metres above the right bank of the Danube, which provided a wide view of the Tisza River Basin.

Keywords: Croatian Early Middle Ages; Franks; Avars; Ilok; Danube; Aquileian Patriarchy; Paulin II; Charlemagne; Pepin; Salzburg.

Translation: Nikolina Matetić-Pelikan